

*Мітін А. А., студент магістратури педагогічного факультету спеціальності «Педагогіка вищої школи» НУБіП України (м. Київ)
Теслюк В. М., кандидат психологічних наук, доцент
НУБіП України (м. Київ)*

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВНЗ

У статті досліджено зміст поняття «комунікативна компетентність майбутнього викладача» та проаналізовано його структуру.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, майбутній викладач.

В статті досліджено содержание понятия «коммуникативная компетентность будущего преподавателя» и проанализирована его структура.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, будущий преподаватель.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На початку нового тисячоліття в царині освіти та виховання відбуваються кардинальні зміни, детерміновані суспільно-історичним розвитком нашої держави, входженням України у світовий освітньо-інформаційний простір.

Оскільки головний напрям змін у освіті – це розвиток гуманістичної орієнтації, в контексті якого освіта розглядається як особистісно-зорієнтована, яка звернена до студента, то на перший план педагогічної діяльності виходить діалогічна взаємодія педагога та студентів. На нашу думку, ці засади можуть бути реалізовані лише за умов ефективного формування комунікативної компетентності майбутнього викладача ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розробкою питань комунікативної підготовки фахівців займаються: Д.М. Годлевська (майбутні соціальні працівники), Р.О. Гришкова (студенти нефілологічних спеціальностей), С.В. Козак (майбутні фахівці морського флоту), В.А. Лівенцов (майбутні менеджери), В.О. Назаренко (майбутні керівники державної прикордонної служби), О.О. Павленко (майбутні фахівці митної служби), І.М. Чемерис (майбутні журналісти).

Мета статті: дослідити зміст та структуру комунікативної компетентності майбутнього викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень наукового мислення не дозволяє досліднику лишатися на рівні опису досліджуваного предмету, як певної цілісності, яка не має визначеної внутрішньої структури. Виявлення структури предмету є необхідним аспектом його системного дослідження, адже без структурного аналізу

виокремлення компонентів системи є недоцільним, оскільки невідомими залишаються їх зв'язки, взаємовідносини, підпорядкованість. Тому, перед нами постає завдання виокремити та розкрити компоненти, проаналізувати структуру комунікативної компетентності майбутнього викладача.

І. Серьогіна підкреслює, що складовими комунікативної компетентності необхідно вважати: "по-перше – вміння вступати в комунікацію з іншими людьми (комунікабельність), постійно підтримуючи з ними необхідні контакти, а по-друге – володіння вміннями оперувати смисловою інформацією, яка характеризує як загальну, так і професійну ерудицію, не залежно від сфери діяльності" [78, 80].

В той же час, структуру комунікативної компетентності особистості дослідники визначають по-різному. Так, Н. Завініченко та С. Макаренко [55] зазначають, що комунікативна компетентність - це заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, розуміти мотиви, стратегії поведінки, володіння технологією та психотехнікою спілкування.

Розглядає структуру комунікативної компетентності особистості як сукупність комунікативних здібностей, комунікативних умінь і комунікативних знань, що є адекватними комунікативним завданням і достатніми для їх вирішення О. Балім. Відповідно складовими комунікативної компетентності дослідник вважає: комунікативні здібності, комунікативні вміння та комунікативні знання [2, 89].

Характеризуючи комунікативну компетентність педагога В. Введенський зазначає, що це професійно значима,

інтегративна якість, основними компонентами якої є: емоційна стійкість (пов'язана з адаптивністю); екстраверсія (корелює зі статусом та ефективним лідерством); здібність конструювати прямий та зворотній зв'язок; мовленнєві вміння; вміння слухати; вміння нагороджувати; делікатність, вміння робити комунікацію "плавною" [9, 54].

До складових комунікативної компетентності педагога Т. Голованова відносить об'єктивне сприймання оточуючих, знаходження адекватного стилю та тону спілкування, врахування індивідуальних особливостей, вміння активно слухати, вільне володіння мовою, засобами невербального спілкування [15, 39].

Крім того, до головних компонентів комунікативної компетентності дослідники

відносять комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби в спілкуванні, ставлення до способу спілкування; комунікативні здібності, тобто здатність володіти ініціативою у спілкуванні, здатність проявляти активність, активно реагувати на стан партнерів спілкування, формувати та реалізовувати власну індивідуальну програму спілкування; здатність до самостимуляції у спілкуванні. Комунікативна компетентність проявляється в цілому як знання норм і правил спілкування, володіння його технологією, використання в повному обсязі комунікативного потенціалу особистості. Узагальнене визначення складових комунікативної компетентності різними дослідниками подано у табл. 1.

Таблиця 1.

Визначення структури комунікативної компетентності різними дослідниками

Автор	Складові комунікативної компетентності
Ф. Шарков	- вміння спілкуватися - готовність до спілкування
І. Серьогіна	- вміння вступати в комунікацію - володіння вміннями оперувати смисловою комунікацією
Н. Завініченко С. Макаренко	- здатність орієнтуватися у ситуаціях спілкування - знання - досвід
О. Балим	- комунікативні здібності - комунікативні вміння - комунікативні знання
В. Введенський	- емоційна стійкість - екстраверсія - здібність конструювати прямий та зворотній зв'язок - вміння слухати - делікатність - вміння нагороджувати

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу щодо сутності та структури комунікативної компетентності особистості в цілому та особистості педагога зокрема, слід зазначити, що дослідники визначають дану структуру по-різному.

В той же час, при її визначенні не враховується те, що комунікативна компетентність як і будь-яка інша повинна включати знання, вміння, навички, здібності, мотивацію та досвід.

Таким чином, комунікативну компетентність майбутнього викладача ми будемо розглядати як цілісне відносно стійке особистісне утворення, що має складну структуру, важливими складовими якої виступають 1) мотиваційно-ціннісний, 2) когнітивно-креативний, 3) індивідуально-

особистісний, 4) емоційно-вольовий та 5) операційно-діяльнісний компоненти, які забезпечують вмотивованість і цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність і результативність дій щодо досягнення цілей комунікативної діяльності.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент є спонукальним чинником активізації формування комунікативної компетентності майбутнього педагога, що забезпечує позитивну спрямованість його особистісних перетворень. Його головними елементами є мотивація оволодіння комунікативною компетентністю та педагогічні ціннісні орієнтації.

Процес формування комунікативної компетентності повинен бути активним з боку суб'єкта. При цьому характер

активності, який виявляється особистістю, її якість в конкретному акті діяльності визначається тим, яке місце займає зміст даної діяльності в ієрархії основних цінностей особистості. Позитивна налаштованість на формування власної комунікативної компетентності зумовлює поглиблення вивчення проблем комунікації та психології спілкування, активізацію пошуку знань, співставлення та співвідношення їх з власним інформаційним фондом, подальше вдосконалення своїх комунікативних характеристик. В той же час, студенти повинні брати участь у формуванні комунікативної компетентності та підготовці не тільки і не стільки як "учні", а насамперед як майбутні педагоги, що цілеспрямовано розвивають свої здібності.

Таким чином, роль і специфіка мотивації як складової комунікативної компетентності педагога полягає в тому, що цей компонент додає комунікативній діяльності яскраво вираженого особистісного характеру, виступає провідною умовою професійного зростання педагога в цілому і чинником, що спонукає до формування комунікативної компетентності.

2. Когнітивно-креативний компонент забезпечує ефективність внутрішнього плану дій щодо формування комунікативної компетентності та підвищує їх осмисленість, цілеспрямованість. Його головними елементами виступають: комунікативні знання, педагогічне мислення та креативність майбутнього викладача.

Дидактичні аспекти знання традиційно розглядаються як підґрунтя формування умінь і навичок, що існують у формі фактів, понять, законів, правил (Т. Ільїна), а також доповнюються виділенням знань про способи діяльності, прийоми та методи розпізнавання сутності явищ та предметів (М. Данилов, М. Скаткін, М. Махмутов, І. Лернер, В. Раєвський).

Спілкування як комунікативна діяльність педагога вимагає від нього постійної творчості, адже на кожному занятті чи виховному заході викладачу доводиться стикатися з різноманітними мікропедагогічними ситуаціями, суперечностями, конфліктами, проблемами, які вимагають свого вирішення саме під час організації спілкування зі студентами.

Творчість у комунікації проявляється також в умінні передавати інформацію – точно орієнтувати її на співрозмовника,

знаходити яскраві образні вирази. Творчість проявляється й в організації взаємовідносин зі студентами: адже саме взаємовідносини нерідко впливають на ставлення студентів і до навчального предмету.

3. Емоційно-вольовий компонент комунікативної компетентності включає почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність комунікативної діяльності викладача, а саме: емоційний тонус, емоційну сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль.

Емоційні стани і емоційні реакції є основною формою усвідомлення людьми своєї власної індивідуальності. Емоційна реакція є безпомилковим індикатором, що вказує на істинне відношення людини до всього, що відбувається, зокрема й до власного когнітивного і поведінкового функціонування.

4. Індивідуально-особистісний компонент комунікативної компетентності, на думку дослідників, включає розвинуті здібності (комунікативні, педагогічні) та особистісні якості, що є значимими в процесі комунікації.

5. Операційно-діяльнісний компонент комунікативної компетентності викладача є провідним функціональним чинником, що зумовлює високу результативність комунікативних процесів у естетичному навчанні та вихованні студентів. Його головними елементами виступають володіння комунікативними вміннями і навичками, наявність досвіду.

До професійних комунікативних умінь О. Леонтьєв відносить: мовленнєве спілкування, орієнтування у співрозмовникові, тобто моделювання його комунікативно важливих особливостей особистості; орієнтування в умовах комунікативного завдання (правильно вибрати зміст спілкування, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, спланувати своє мовлення, забезпечити зворотній зв'язок); самоподання (самопрезентацію), мотивами якої виступають самоутвердження та професійна необхідність; володіння невербальними засобами спілкування; встановлення контакту [52].

Таким чином, аналіз компонентів комунікативної компетентності дозволив побудувати відповідну модель (рис. 1.2).

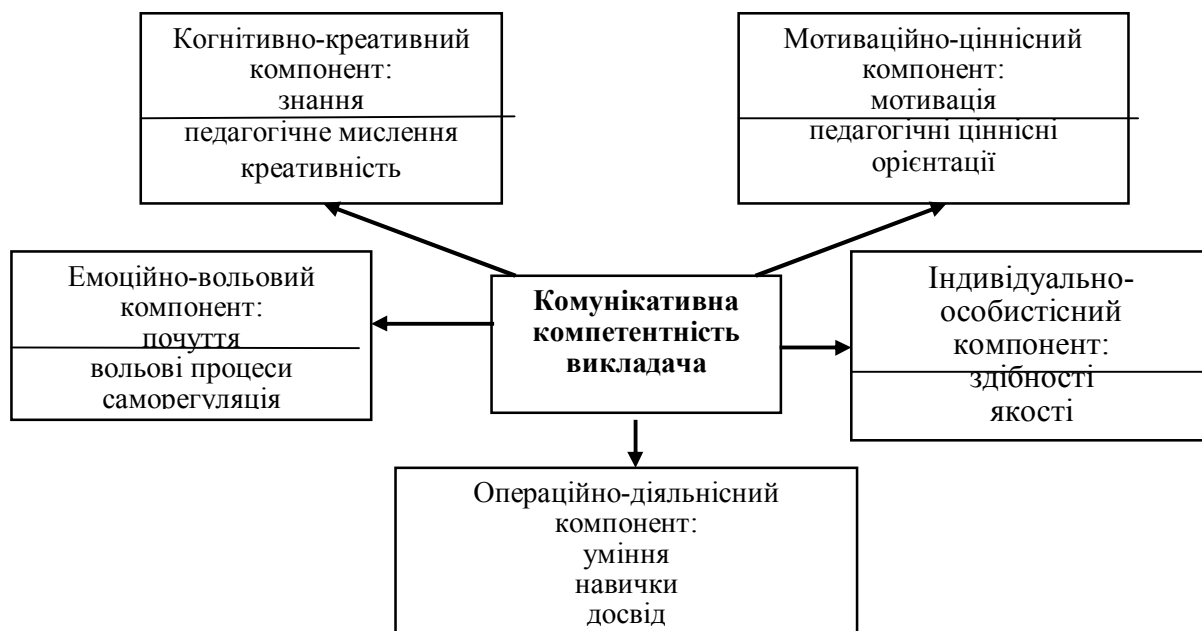


Рис. 1. Структура комунікативної компетентності майбутнього викладача

Висновки. Таким чином, комунікативна компетентність майбутнього викладача – це сукупність комунікативних знань, вмінь, здібностей, досвіду, ціннісних установок та мотивації, що забезпечують приймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також

уможливлюють ефективне управління комунікативними процесами у навчально-виховному процесі.

Актуальним напрямом подальшої розробки окресленої проблеми є розробка моделі розвитку комунікативної компетентності майбутнього викладача ВНЗ.

Література

1. Балим О.І. Комунікативна компетентність вчителя : зміст, складові частини / О.І. Балим // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти : матеріали міжнародної наук.-метод. конференції 1-2 квітня 2004р. НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К. : НПУ, 2004. – С.88-90.
2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 51-55.
3. Голованова Т. Педагогічні компетентності вчителя початкових класів : до проблеми визначення змісту і обсягу / Т. Голованова // Імідж сучасного педагога. - 2005. – № 9-10 (58-59). – С. 38-40.
4. Завініченко Н.Б. Комунікативна компетентність вчителя-вихователя / Н.Б.Завініченко // Технології неперервної освіти : проблеми, досвід, перспективи розвитку. – Миколаїв : МфНаУКМа, 2002. – С. 301-303.
5. Серегина И.И. О социально значимых аспектах коммуникативной компетентности российских менеджеров (к постановке проблемы) / И.И. Серегина // Мир психологии. – М. – 2000. – № 2. – С. 78-81.

*Mitin A. A., master student of Pedagogical Faculty
Teslyuk V. M., candidate of psychological sciences*

CONTENT AND STRUCTURE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE UNIVERSITY TEACHERS

This paper investigates the concept of "communicative competence of a teacher" and analyzed its structure. The main components of communicative competence researchers attribute communicative individual properties that characterize the development needs in communication, relationship to the means of communication, communication skills, ie the ability to have the initiative to communicate, the ability to be active, actively respond to state partners to communicate, build and implement their own individual program communication, the ability to samostymulyatsiyi communication.

Communicative competence is shown generally as knowledge of norms and rules of communication, ownership of its technology, the use of the full communication potential of the individual. We are inclined to believe those scientists who believe that the communicative competence of the teacher - a holistic relatively stable personality formation, which has a complex structure, important components of which are the 1) motivational value, 2) cognitive-creative, 3) individual personality, 4) emotional- volitional and 5) operational-activity components that provide motivation and purposefulness, meaningfulness and integrity, efficiency and effectiveness of actions to achieve the goals of communicative activity.

Keywords: competence, communicative competence, the future teacher.